

TAHLİLİN TAHLİLİ*

Doç. Dr. Ahmet CİHAN**

Gerek Yakup Kadri'nin "Hep O şarkı" ve gerekse Tanpınar'ın "Mahur Beste" isimli romanlarından her ikisi de, kaleme alındıkları zaman diliminden yaklaşık 3 çeyrek asır önce yaşamış, geleneksel Osmanlı sistemi içerisinde göreceli olarak belirgin etkinliği bulunan, ancak belirli bir süreçte rol ve fonksiyonları önemli ölçüde daralan; zihinsel birikime dayanan sosyal prestijlerini toplumun genelinden farklı bir yaşam tarzını ortaya çıkarmakla sürdürmeye çalışan ilmiye zümresine mensup iki farklı aile çevresinde gerçekleşen sosyo-kültürel, düşünsel ve ekonomik değişimin, yer yer traji komik, zaman zaman da dramatik tezahürlerini ortaya koymaktadır.

Padişah iradesinin, şekli açıdan kimi eylemlerin realize edilmesine yada hayat bulmasına ve hukukilik kazanmasına olanak sağlamasına rağmen, "bir elmanın iki yarısını" bir araya getirmede gerekli mayayı temin etme yeti ve kabiliyetinden yoksun olduğuna vurgu yapılmaktadır. Ayrıca, şeklen mümkün olan veya olanaklı görünen bir şeyin arka planda ne kadar pozitif sonuçlar doğurabileceği irdelenmektedir. Bir başka ifadeyle, dünyaya hükmeden bir "padişah" iradesinin "gönüllere" söz geçiremediği, baskı sonucu gerçekleştirilen evliliklerde de gönüller arasında "mutluluk" huzmesi sağlayamadığı ortaya konulmaktadır. Bireysel olarak ve görece geleneksel evlenme yoluyla oluşturulan birlikteliklerde mutlu kılınamayan kadınların, satın alınan lüks eşyalarla, "sahte mutluluğu" yakalaması sağlanıyor. Burada, eleştirel perspektifle ele alınmamış olsa bile, geleneksel evlenme biçimi iğneleyici bir üslup içerisinde anlatılmakta, ancak onun yerine konulacak yeni model ve şekil üzerinde pek de durulmamaktadır.

Her iki romanda da, aile, din, devlet ve benzer kurumlar üzerinde durulduğu gibi, kültür, modernleşme, dindarlık ve muhafazakarlık gibi bugün olduğu kadar 19. yüzyıl Osmanlı toplumunda da güncel olan kavramların bireysel ve toplumsal değişimdeki rol ve fonksiyonları tartışmaya açılmaktadır. Bu çerçevede, "din" ve "muhafazakarlık" özü itibarıyla pozitif olarak kabul edilmekle birlikte, söz konusu pozisyonun bireysel saadeti sağlamak bir yana, dini misyonu olan ve bugün geriye doğru bir projeksiyonla muhafazakar kimliğe sahip olduğu düşünülen,

* Bu değerlendirme, D.Ü. Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Himmet Uç'un, Yakup Kadri'nin "Hep O şarkı" ve Tanpınar'ın "Mahur Beste" isimli romanları üzerine, İlmî Araştırmalar (13; İstanbul) dergisinde "Hep O Şarkı ve Mahur Beste Arasında Bir Mukayese" adıyla yayınlanmış çalışmasının kısa bir değerlendirmesinden ibarettir.

** Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

aslında hiçte öyle olmayan ulema çevresinde yer alan bireyler “ailesi” için mutsuzluk kaynağı olarak gösterilmektedir.

Başta İsmail molla ve Ata molla olmak üzere, ilmiye zümresine mensup diğer tüm roman kahramanlarının şahsında, dönemin din bilginlerinin zihinsel bir dönüşüm geçirmeden, belirli bir sermaye birikimi sağlamadan, devlet olanaklarıyla “kalburüstü” bir yaşam tarzını sürdürdükleri, bununla da yetinmeyip Batı’dan gündelik yaşama dair kültürel unsurları parça parça aldıkları görülüyor.

Diğer taraftan, ilmiye mensuplarına karşı eleştirel tutum yukarıda ifade edilen hususla sınırlı kalmamaktadır. Geleneksel Osmanlı sistemi içerisinde, idari-siyasi alan başta olmak üzere, dini alan dışındaki bir çok konuda belirgin bir rol ve fonksiyon üstlenen ilmiye zümresi mensuplarının, hediye kabilinden, küçük bireysel çıkar sağlamaları sonucu, daha sonraki jenerasyonlardaki kitlelerin geleceğini ipotek altına sokmuş olabilecekleri de iddia edilmektedir.

Devletin içerisinde düştüğü iktisadi bunalımın bireylerin gündelik yaşamındaki olumsuz tezahürleri, ilmiye zümresi mensuplarının ailesi çerçevesinde de olsa, konak kültürünün tedricen yok oluşuyla anlatılmak isteniyor. Konak yaşamı ve bu yaşam tarzının değişmesi bir dönemin panoramasını bütün yönleriyle ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, Osmanlı entelektüel gruplarının yetiştiği en önemli çevrelerden biri olan yalı ve konak ailelerinin üyeleri arasında, statü farklılığından doğan farklılaşma gözlemlenmemekte; konak üyeleri arasında beliren yegane fark birinin “efendi”, diğeri ise “hizmetkar” olarak anılmasıdır; her iki gruba mensup olanlar arasında “yenilen ve içilen” şeyler ile oturlan mekan da hep aynı yada benzer özelliklere sahiptir.

Her iki yapıtta, ilmiye zümresine mensup dört farklı aile kompartımanında geçen roman kahramanlarının yaşamı yanında, ilmiye zümresi içerisinde, biri doğrudan siyasi otoriteye bağlı ve onun gücüyle iktidar kazanan, diğeri ise farklı toplumsal katmanlardan beslenen iki farklı menfaat ve baskı çevresinin yer aldığını söylemek mümkündür. İلميye zümresi hiyerarşisi piramidinin üst tarafına doğru yükseldikçe devlet ve dolayısıyla siyasi otorite ile olan kaynaşmanın arttığı; piramidin tabanına doğru inildikçe de değişik toplum kesimleriyle olan link kuvvetlenmekte, aksine siyasi otorite ile olan bağ zayıflamaktadır. Her iki çevrede yer alan ve beslenen ilmiye zümresi mensuplarının, Osmanlı devletinin son 200 yılına damgasını vuran modernleşme, değişme ve batılılaşma sürecindeki reaksiyonları muhtemeldir ki birbirinden az çok farklı olagelmıştır. İلميye piramidinin üst kademesinde görev alanların, dini dogmalar ve kurallar ile devletin icapları arasında seçim yapmak durumunda kaldıklarında, devletin ve dolayısıyla reformist siyasi otoritenin yanında yer alarak, ona göre tutum ve tavır sergilemelerinin nedeni olarak, roman kahramanları arasında yer alan bir çok ulema ailesinde olduğu gibi, konak ve yalıların boşalmasını,

kendilerine geniş olanaklar sunan sistemin payandalarının sarsıntıya uğramasını istememeleri gösterilebilir.

Kısaca, tarihin belirli bir kesitinde, spesifik bir değişme projesi karşısında belirli bir gruba mensup bireylerin ortaya koymuş oldukları tutum ve tavra bakarak, söz konusu reaksiyoner pozisyonun grup mensuplarının tamamının tepkisi olarak algılamak ve bu algılamayı geriye doğru bir projeksiyonla tarihin derinliklerine götürmek, ve dolayısıyla “din” kurumuyla ilintili tüm kurum ve kuruluşları, bağıntılı olduğu gruplarla birlikte değişme ve gelişmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak göstermek, sosyal olayları tek faktörle açıklama basitliğinden başka bir şey değildir. Oysa, toplumsal olayları ve sosyal kurumları açıklamak için kaleodeskopik bir perspektife gereksinim duyulabilir.

